

2. ОПАСНОСТТА ОТ СИМБИОЗА НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ

2.1. ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД

Трансформирането на комунистическата Държавна сигурност¹⁰ следва непосредствено политическата промяна на 10 ноември 1989 г. Само за няколко месеца (от януари до май 1990 г.) на практика тя престава да съществува. С поредица от укази и решения на Държавния и Министерския съвет са извършени кардинални структурни промени, имащи за цел да премахнат политическата полиция и да децентрализират останалите подразделения. Любопитно е да се отбележи, че тези подзаконовни нормативни актове не са обнародвани.

Критиците на тогавашното правителство на социалиста Андрей Луканов твърдят, че спешните реформи между другото целят и чрез демонизирането на бившите тайни служби греховете на Българската комунистическа партия да се прехвърлят върху Държавна сигурност.

Трансформиране на Държавна сигурност

- Закрита е политическата полиция (Шесто управление на Държавна сигурност)¹¹.
- Разузнаването (Първо главно управление) е прехвърлено в подчинение на президента. Преименувано е в Национална разузнавателна служба (НРС)¹².
- Второ главно управление и Четвърто управление на Държавна сигурност са реструктурирани, като на базата на контраразузнавателните отдели е създадена Национална служба за защита на Конституцията (НСЗК). През юли 1991 г. тя е преименувана в Национална служба за сигурност (НСС)¹³.

¹⁰ Официално наименованието на тази институция е Комитет за държавна сигурност (КДС).

¹¹ Закон за МВР, 16 юли 1991 г., отменящ Указ 1670 за Държавна сигурност от 1974 г. и необнародван Указ № 1474 от 1974 г. за дейността на Държавна сигурност.

¹² Указ № 152 на Държавния съвет от 1990 г. и Указ № 17 на президента на Република България от 1990 г. С Постановление № 216 на Министерски съвет от 4 ноември 1991 г. е регламентирано мястото на НРС в системата на държавните органи на Република България, през 1996 г. тя е включена в Закона за отбраната и въоръжените сили, през 2002 г. е извадена от състава на въоръжените сили, но е оставена в преходните разпоредби на Закона за отбраната и въоръжените сили до изработването на закон за НРС.

- Трето управление – Военно контраразузнаване (ВКР) е прехвърлено в структурата на Министерството на отбраната.
- Главно следствено управление (ГСУ) на Държавна сигурност е реструктурирано и продължава да функционира като Национална следствена служба (НСС)¹⁴.
- Пето управление (Управление “Безопасност и охрана”) е прехвърлено на подчинение на президента. Преименувано е в Национална служба за охрана (НСО)¹⁵.
- През юли 1991 г. е създадена нова служба – Централна служба за борба с организираната престъпност (ЦСБОП), която впоследствие е преименувана в Национална служба за борба с организираната престъпност (НСБОП). Тя има сравнително ясно изразени полицейски функции.
- С поредица от заповеди на министъра на вътрешните работи са създадени Бюро за оперативно издирване (БОИ) и Служба за оперативно-техническо издирване (СОТИ).

Паралелно със структурните промени са извършени съществени кадрови съкращения във всички управленски и изпълнителски равнища на Държавна сигурност. За периода до 1991 г. те обхващат над 50 % от служителите, като в най-голяма степен са засегнати Шесто управление (политическата полиция) и Научно-техническото разузнаване (НТР), висшият и средният ръководен състав, служителите с трудов стаж до пет години, както и тези със стаж двадесет и повече години. Не по-малък процент са съкратени и през периода 1991–1992 г. от кабинета на Филип Димитров. Според бившия член на този кабинет Димитър Луджев двете вълни от съкращения обхващат около 12 000–14 000 души¹⁶.

¹³ Закон за МВР от 16 юли 1991 г., отменен със Закона за МВР от 1997 г. Второ главно е преименувано в Национална служба за защита на Конституцията, но още през 1991 г. вече се нарича Национална служба за сигурност.

¹⁴ Главно следствено управление се създава с Указ № 1138 от 1979 г., НСС се създава със Закона за Висшия съдебен съвет, приет през 1991 г.

¹⁵ Постановление № 101 на Министерския съвет от 1991 г. и Постановление № 151 на Министерския съвет от август 1992 г. С второто се приема и Правилник за устройството и дейността на НСО.

¹⁶ Вж. Труд, 18 окт. 1995; Първият вътрешен министър след промяната през 1989 г. генерал Атанас Семерджиев споделя следното за принципите при осъществяваните реформи: “...Набелязахме строги принципи, според които на освобождаване подлежат преди всичко служители в пенсионна възраст, а в някои случаи и колеги, които макар и да не бяха стигнали този праг, вече бяха придобили право на пенсия, както и току-що постъпили оперативни работници... Бяхме наясно, че разпиляването на добрите специалисти би предизвикало изпадането на службите във функционална безпомощност. Смятахме го за неоправдано и от финансова гледна точка, защото подготовката на всеки един струваше колосални средства. ...Съкращението най-силено засегна поколенията между 45 и 55 години, а тъкмо те бяха носители на високите знания и опита. В много случаи поради началнически субективизъм бяха освободени по-добрите, а не по-слабите. Най-негативни се оказаха последиците от указанието за удовлетворяване на рапортите за освобождаване по собствено желание. От него се възползваха предимно най-добрите. Това безусловно беше загуба” (вж. Труд, 1 ноем. 1994).

След извършените структурни и кадрови промени Държавна сигурност престава да съществува. Новосформираните специални служби са поставени под “шапката” на Министерството на вътрешните работи, Министерството на отбраната и президентската институция. Постигнат е известен баланс между тях като специфични информационни структури, но за сметка и на професионалната им координация. Децентрализацията и кадровите съкращения ги редуцират до равнище, което не би позволило тяхното репродуциране в тоталитарен тип. Същевременно този своеобразен колапс за дълъг период от време не им позволява да изпълняват нормалната си правозащитна роля.

Част от съкратените кадри на службите за сигурност се вливат в полицейските служби на новото Министерство на вътрешните работи, в частност в новосформираната НСБОП. Наред с Национална служба “Полиция” с нейните 27 регионални дирекции е създадена и Гранична полиция¹⁷, която получава правомощия за охрана на държавната граница и контрол за спазването на граничния режим, както и Национална служба “Жандармерия”.

През първия период на прехода полицията също преживява период на шокови съкращения, отрицателно отношение от страна на средствата за масово осведомяване и обществеността и политизация на кадровите начинания. Това допринася за вливането на част от съкратените или недоволни служители на Министерството на вътрешните работи в структурите на сенчестата икономика.

2.2. НАВЛИЗАНЕ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В СИВАТА И ЧЕРНАТА ИКОНОМИКА

Участието на корумпирани действащи полицаи или на служители на Народната милиция в криминализирането на прехода също не може да бъде пренебрегнато. Важно е да се разграничи престъпната симбиоза при служителите на Държавна сигурност и при тези от бившата Народна милиция (или полицията). Тъй като Народната милиция преди началото на прехода има задачата да работи за ограничаване на криминалната престъпност и да охранява обществения ред, на практика именно в тези области са съсредоточени информационните ѝ мрежи (агентите), както и опитът на нейните служители. Съвсем естествено е участието на корумпирани бивши милиционери и полицаи в престъпни схеми да става именно на тези равнища.

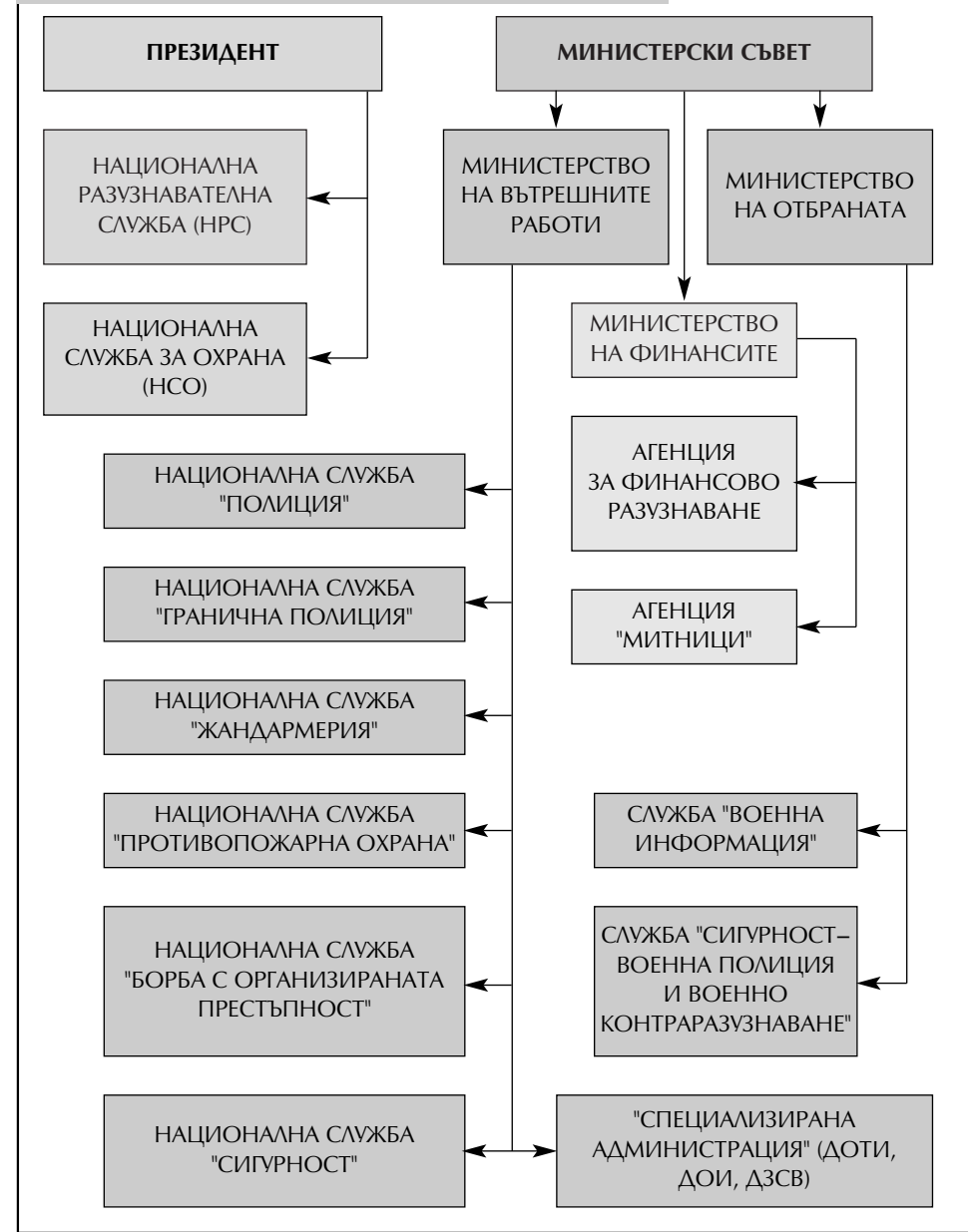
Извършените значителни кадрови съкращения в сектора за сигурност постигат първоначалната цел на прехода – ликвидиране на репресивната държавна машина и създаване на предпоставки за установяване на граждански контрол над полицейските служби и службите за сигурност.

Обратната страна на тези процеси обаче се изразява в множащите се доказателства за нарушаване на националната сигурност и правата на човека в резултат на отслабената роля на сектора за сигурност на редица източноевропейски държави, включително и на България. Една от най-опасните тенденции след 1989 г. е именно обвързването между бивши и настоящи

¹⁷ В началото на 90-те години охраната на границите все още се извършва от Гранични войски.

служители от българския сектор за сигурност, от една страна, и криминалните и полукриминалните групировки, които паразитират върху правния и институционален хаос – особено през началните няколко години на прехода.

Таблица 1. Секторът за сигурност в България

Причините за това “партньорство” трябва да бъдат потърсени в няколко посоки. Две от тях обаче имат определящо значение за този феномен:

- навлизането на службите за сигурност в сивата и черната икономика;
- ролята им за възникването на корупционна среда в рамките на публичния сектор.

Тези две направления могат да се обозначат като област на неформални силови мрежи, в които политически и икономически интереси са тясно преплетени. Чрез механизмите на корупцията тези мрежи създават политически чадър за дейността на криминалните и полукриминалните структури в посткомунистическите държави.

2.2.1. Държавна сигурност и икономически престъпления

Примерът с България показва, че още в условията на комунистическо управление е взето решение за по-активно участие на “тайните служби” в икономиката на страната, като за целта е създадено Научно-техническо

разузнаване (НТР)¹⁸. Сред най-важните операции от този период трябва да се посочат проектите “Нева” и “Монблан”, чрез които се осигуряват висши технологии в нарушение на международното ембарго. Впоследствие Научно-техническото разузнаване е в основата на създадените от Държавна сигурност задгранични дружества.

Проектът “Нева”

Секретният проект “Нева” (1984 г.) е създаден, за да осигурят на България и Съветския съюз висши технологии, върху които КОКОМ (Координационен комитет за многостранен контрол над износа) е наложил ембарго. “Монблан” (1986 г.) подпомага основния проект, като организира “неявни фирми” в чужбина, а приходите от тях се натрупват в чуждестранни банки. Смята се, че чрез двата проекта са придобити технологии за около 1 млрд. долара. По реализирането на проектите работи Научно-техническото разузнаване, а контролът над постъпленията е възложен на Държавна сигурност (Първо главно управление). Пряк резултат за България от тези проекти е старозагорският завод за дискови запаметяващи устройства (ДЗУ – Стара Загора). Зад граница е създадена фирмата прикритие “Инсист”, към която по-късно заработва скандално известната “Инко”.

“...За периода 1981–1986 г. по оценки на наши потребители ефектът на НТР се изчислява годишно на 580 млн. долара. Това означаваше, че такава стойност щяха да имат технологиите, ако ги бяхме купили. ...През 1986–1989 г. пак по преценка на нашите потребители ефектът е бил 350 млн. долара...”¹⁹.

Друго измерение на създаваната от Държавна сигурност паралелна икономика са контролираните от тайните служби контрабандни канали за оръжие, акцизни стоки и забранени лекарствени средства. За целта още в края на 70-те години на XX век в държавната монополна структура за износ на оръжие е създадена специална дирекция, позната под името “скрит транзит”. Нейната основна дейност е контрабандата на оръжие за трети страни. Оперативното

¹⁸ През 1980 г. е създадено Научно-техническото разузнаване, което, наред с Външнополитическото разузнаване, е част от Първо главно управление на Държавна сигурност. Малко по-късно – през 1986 г., е създадено и икономическо направление в рамките на Второ главно управление (контраразузнаване), което осъществява контрол над националното стопанство. Наред с тези служби за сигурност, активност развива и Икономическата полиция, която е структура на Министерството на вътрешните работи. За периода 1975–1982 г. в рамките на Второ главно управление на Държавна сигурност работят четири отдела по линия на икономиката: търговски, икономически, транспортен и държавна тайна. Със Заповед К-2038 от 13 април 1982 г. е създадено направление “И” към Второ главно управление, структурирано в пет отдела: търговски, два икономически, транспортен и държавна тайна. Със Заповед Т-32 от 23 март 1986 г. е сформирано самостоятелно централно Четвърто управление на Държавна сигурност с осем отдела: два икономически, търговски, транспортен, държавна тайна, информационно-аналитичен, активни мероприятия, военно контраразузнаване в железопътните войски.

¹⁹ Интервю с бившия началник на Научно-техническото разузнаване генерал Георги Манчев, Антени, № 26.

ръководство се осъществява от група служители от икономическото управление на контраразузнаването (Второ главно управление на Държавна сигурност). За развитието на тази дейност са създадени редица фирми, в които работят служители на Държавна сигурност. Освен за оръжие каналите се ползват за нелегално преминаване на хора – главно преследвани в собствените си държави за комунистическа или терористична дейност и дори за трафик на исторически ценности²⁰.

Трудно е да се прецени броят на служителите на Държавна сигурност, участвали в тези полулегални икономически дейности, но във всички случаи към 1989 г. в България съществува внушителна група хора от сектора за сигурност, интегрирани в легално съществуващи стопански структури, занимаващи се с дейности, които както тогава, така и в условията на демокрацията попадат в категорията на престъпна трансгранична дейност. Друг е въпросът, че при комунистическото управление те изпълняват “държавна поръчка” и дейността им се смята за общественополезна. Това обстоятелство обаче не променя констатацията, че упражняваната от името на държавата незаконна дейност преди 1989 г. се превръща в една от най-важните предпоставки за последвалото срастване между “агенти” и организирана престъпност, особено характерно за първия период на прехода.

2.2.2. Секторът за сигурност и организираната престъпност

В началото на 90-те години на миналия век паралелно протичат три ключово важни процеса от гледна точка на взаимовръзката служби – организирана престъпност: посткомунистическо трансформиране на Държавна сигурност, възникване на български частен сектор чрез регистриране и начало на дейността на първите частни компании, бурен ръст на престъпността, като цяло, и поява на организираната престъпност, в частност.

Взаимовръзката между тези три явления е очевидна: разграждането на старата полицейска държава силно ограничава репресивните и контролните функции на публичния сектор, докато либерализацията на частната инициатива развързва ръцете на по-предприемчивите за стопански дейности, които често граничат с престъпността. В нечистия бизнес се включват и освободените в резултат на амнистиите криминални престъпници от времето на социализма. Голям резерв на организираната престъпност обаче се оказват професионалните групи от силовите спортове и в частност клубовете и школите по борба, които обхващат цялата страна. С абдикирането на държавата от подкрепата ѝ за спорта в началото на прехода тези спортисти се оказват без перспектива за професионално и социално развитие и “най-предприемчивите” запълват нишата

²⁰ В доклада “Данов” от 1991 г. (по името на бившия министър на вътрешните работи Христо Данов) се твърди, че през разглеждания период в София е открито представителство към ВТО “Интеркомерс” на фирма “Икомев” – Лихтенщайн, фактически поемащо дейността на Трета дирекция на “Кинтекс” без скрития транзит на оръжие. В “Икомев” се вливат фирмите на “Кинтекс” – “Олтрейд” и “Сокотрейд”, като същевременно “Икомев” участва в “Лотос” ООФ – българо-австрийска фирма за специфични банкови операции и други фирми. За ликвидиране на запасите от оръжие на стойност 20 млн. долара, подготвени от “Кинтекс” за реекспорт, е създадена фирма “Инар”. На отговорни длъжности в тези фирми са назначавани действащи и бивши служители на Държавна сигурност, имали в повечето случаи и преди това отношение към тази дейност.

в либерализирания охранителен бизнес, а впоследствие и в застрахователната дейност. Всъщност особено през първата половина на 90-те години "борците" се занимават с организиран и масов рекет над стопански обекти, като с помощта на физическо насилие осигуряват договори със собствениците им първоначално за охраната на обектите, а впоследствие и за силовото им застраховане. Успоредно с това борците и другите силови групировки навлизат и в традиционните сфери на черната икономика, като проституция, хазарт, контрабанда, наркотрафик и др.

Възникване на организираната престъпност в условията на прехода

Ако през 1989 г. регистрираните престъпления от Министерството на вътрешните работи в България са 59 642, или 663 на 100 000 души от населението, през 1992 г. вече са 224 196, или 2646 престъпления на 100 000 души. Това е близо четири пъти повече в сравнение с 1989 г. Върхът на регистрираните престъпления в страната е през 1997 г., когато общият им брой достига 241 732, или 2898 на 100 000 души от населението. В същото време малка част биват наказани. През 1989 г. всяко трето престъпление е наказвано, а в периода 1992–1994 г. – едва всяко двадесето²¹. Другата характерна черта на бума на престъпленията е, че голяма част от тях се характеризират с груповост.

Всички тези събития и процеси съвсем естествено предизвикват възникването на организирана престъпност в България. Върху това влияят и редица международни процеси, интеграцията и глобализацията на престъпността в световен мащаб.

Всяко определение обаче на организираната престъпност винаги е непълно или неточно поради изключителното многообразие на формите и непрекъснатата промяна и изобретателност за извършване на престъпления и функциониране на организираните престъпни групи.

В резултат на трансформациите служителите на комунистическия сектор за сигурност се чувстват изоставени от "своите" (т.е. от реформираната бивша комунистическа партия), страхуват се от политически репресии, нямат допълнителна квалификация²². Естествено е включването на част от тях в бизнеса, където поставят своите специфични знания, контакти и дори агентура в услуга на често полукриминални стопански групировки. Техни партньори са предишни стопански ръководители от комунистическата номенклатура, които са в най-изгодна стартова позиция на етапа на възникването на българския финансово-икономически частен сектор.

Освободените от Държавна сигурност служители разполагат със специфични умения, много лични връзки в страната и чужбина, "собствена" информационна мрежа и бази данни за лица, фирми и организации. За да реализират тези си възможности, те се нуждаят от финансовата подкрепа на успоредно

²¹ Източник: Министерство на вътрешните работи.

²² Вж. Труд, 12 февр. 2001.

формиращите се частни компании. В резултат възникват и първите частни информационни структури, занимаващи се с набирането на информация за лица, фирми и организации. За отбелязване е, че част от първоначалните собственици на тези компании, пряко или косвено, са свързани с Държавна сигурност. В периода 1990–1996 г. някои от компаниите разполагат със свои информационни структури със стотици служители. Немалка част от тях са от бившата Държавна сигурност. В процеса на изграждане на пазарно стопанство частните информационни структури подпомагат ефективно агресивната политика на своите компании. При “силовото” заемане на съответни пазарни позиции или при налагането на незаконни механизми за обогатяване на практика те се противопоставят на самата държава – противопоставяне между корпоративни и държавни интереси.

Частните информационни структури не са само приоритет на големите български компании – съществуват и много по-малки и самостоятелни структури, които често под формата на “охранителна дейност” предлагат специфични услуги, включително и използване на специални разузнавателни средства. В печата са публикувани и тарифите за подслушване – едночасова касета със запис от незаконно подслушван телефон се продава между 75 и 100 долара²³.

Проблемът се усложнява и от обстоятелството, че липсват законови регламенти за дейността на частните информационни структури (звена за “корпоративен шпионаж”), както и такива, които да регулират отношенията им със службите за сигурност.

Същевременно се наблюдава и обратен процес. Част от служителите от бившата Държавна сигурност, след като са работили в частни компании с твърде съмнително реноме, са връщани отново в службите за сигурност. За някои от тях се твърди, че са продължили да работят за частни корпоративни интереси, използвайки новите си позиции в правозащитните държавни институции.

Друго обстоятелство, което допринася за преплитане интересите на бившите служители на Държавна сигурност с подземния свят, е незаконното приватизиране на материалните активи на Научно-техническото разузнаване (НТР). Както беше отбелязано, то е една от първите структури на Държавна сигурност, която е изцяло закрыта. Така контролът над въпросните активи остава в ръцете на ограничен кръг лица, които обикновено не са легитимни икономически актьори. Създадени са условия за незаконно приватизиране на средства, свързани с проектите “Монблан” и “Нева”. На практика след 1990 г. те престават да се изпълняват, но остават “ДЗУ – Стара Загора” и неговите задгранични дъщерни предприятия – фирмите “Инсис” и “Инко”. Именно техните активи стават обект на съмнителна приватизация в периода 1990–1993 г. Осемте външнотърговски дружества на ДЗУ са разпродадени, но според печата купувачите са подставени лица, а целта на разпродажбата е да прикрие следите на изтеклите пари, като същевременно се приберат остатъците в сметките на правоимащите²⁴.

²³ Вж. Труд, 11 окт. 2000.

²⁴ Вж. Демокрация, 6 дек. 1994.

През този период мнозина бивши полицаи използват неясния статут на външнотърговските дружества, които са под контрола на Първо и Второ главно управление на Държавна сигурност, за да избегнат ембарговите ограничения по нео-КОКОМ²⁵, и след закриването на Министерството на външнотърговските връзки тайно приватизират задграничните фирми.

Извършен е и друг вид незаконна приватизация на материалните активи на разузнаването (НТР). Както вече бе отбелязано, в периода 1990–1991 г. Държавна сигурност създава десетки фирми в страната и чужбина. Първоначално те са държавни, а по-късно са трансформирани в частни. Появи се информация за петнадесет такива фирми, които са регистрирани в страната, но се смята, че са много повече²⁶. Освен това са приватизирани и каналите и част от агентурния апарат на Държавната сигурност и Народната милиция.

2.2.3. Участие в охранителни фирми

В началото на прехода предишни служители на Държавна сигурност използват два основни механизма за незаконна приватизация – чрез кредитиране в брой и създаване на паралелни частни предприятия и чрез незаконно трансформиране на държавни фирми в частни. В началото на 90-те години към тях се добавя и трети механизъм – създаването на частни охранителни фирми от бивши служители на сектора за сигурност и преди всичко от съкратени служители на Народната милиция. Фактът, че те навлизат в територия, която първоначално е овладяна от криминалните структури, допринася за включването на част от тези фирми и/или техни служители в организирана престъпна дейност.

Решаваща роля за разширяване бизнеса на охранителите през разглеждания период изиграва абдикирането на държавата от нейни ключови функции. Министерството на вътрешните работи се оттегля от охраната на стопанските обекти, особено в процеса на приватизация. Тъй като вече няма бюджет за подобна дейност, естествено е тя да бъде подчинена на пазарните принципи и да се съсредоточи в частния сектор. В рамките на този нов бранш се очертават разграничителните линии между криминалните структури, използващи легалното прикритие на етикета “охранител”, и компаниите, които се опитват да създадат ниша за своя бизнес, придържайки се към легални методи. Същевременно се открояват и някои функционално-териториални различия между охранителните фирми.

²⁵ Нео-КОКОМ или „Новият форум“ е временното название на контролните механизми на КОКОМ, които се трансформират във Васенаарската договореност, като съоснователи са ЕС, Русия и Вишеградската група.

²⁶ Пред журналистката Ангелина Петрова анонимен ръководител на тази структура споделя следното: “...През 1989–1990 г., когато започна масово съкращение, направихме няколко съвещания. На първите две или три поканих целия състав да даде предложения как ще оцеляваме като структура. После в по-тесен кръг по-опитните решихме да се направят фирми, които да работят. ...И след като закриха направлението, те останаха да съществуват заради хората, които работеха в тях, там да си вадят хляба. Но разузнаването не е давало пари за тези фирми. С изключение на три фирми. По закон за регистрация трябваше да се внесат 10 000 лева. Ние взехме решение да се дадат тези пари в заем. Но задължихме хората в рамките на 3 или 6 месеца да ги върнат” (вж. 24 часа, 13 авг. 1994).

Борците и другите

Три са големите криминални групи, които първоначално си поделят територията на страната – бригадите на борците, на нинджите и на боксьорите. Голяма част от сегашните подземни босове започват кариерата си в страни от Централна Европа, където се занимават с кражби на коли, измами при размяна на валута, сводничество и всичко, което носи бързи печалби. Борците създават строга йерархия, която им осигурява високи печалби и контрол. Босът получава процент от престъпните дейности, след него са бригадирите, които командват редовите членове на бригадите и накрая са обикновените бойци изпълнители. Постепенно основният им бизнес стават кражбата на автомобили и рекетът на проходящия частен бизнес под формата на охрана.

Градовете, в които има спортни училища, се превръщат в естествени центрове на подобни престъпления. Успоредно с престъпните действия по магистралите малките и сплотени групи на спортистите започват да завладяват столичните хотели и да установяват контрол над проституцията.

С насилие “борците” поставят под контрол малките улични банди и събират от тях данък за всяко извършено престъпление. Те вземат част от стойността на откраднатото, но поемат защитата на крадеца пред полицията и пред другите групировки. За целта купуват полицаи и следователи, наемат адвокати, търсят политически контакти.

След 1992 г. рекетът е основен “поминок” на бригадите на борците и другите спортисти.

Разликата между борческите охранителни фирми и тези на експолиците е, че “борците” покриват главно заведенията, туристическите обекти и по-малките офиси. Бившите служители на сектора за сигурност заради добрите си връзки с номенклатурата залагат на охраната на големи държавни фирми, частни структури и банки. Така на тях не им се налага да рекетират на дребно, за да печелят парите си, както правят охранителите бивши спортисти. През 1992 г. и особено в периода 1993–1994 г. започват и първите конфликти между двата типа охранителни фирми.

За телохранители бившите полицаи привличат пенсионирани или уволнени свои колеги и/или военни. До 1994 г. съществува и практиката действащи полицаи да бъдат и на държавна, и на частна работа. Това осигурява на охранителните фирми на бивши служители на Министерството на вътрешните работи двойна застраховка – първо, техните охранители са по-добре обучени от тези на бившите спортисти; второ, винаги могат да разчитат на бърза полицейска намеса. Подобна практика продължава да съществува, макар и не в толкова широки мащаби.

В стремежа си да създадат добър имидж бившите полицаи привличат към своите охранителни фирми действащи служители от специализираните полицейски подразделения, обучени за борба с особено опасни престъпници.

Такива са баретите от подразделението за борба с тероризма, спецотрядите, изградени в регионалните дирекции на вътрешните работи, отряда за борба с безредиците, подразделението на “делфините” във Варна и др. Голяма част от тях напускат министерствата на вътрешните работи и отбраната и създават свои охранителни фирми.

Някои от тези структури вземат надмощие над охранителните фирми на бившите спортисти заради безкомпромисността и уменията си да действат достатъчно професионално във всяка ситуация и заради естествения страх на бандитите от тях. Впоследствие обаче голяма част от тях на свой ред се криминализира заради тесните контакти със силовите структури и наложените правила от другите охранителни фирми. Възникват и партньорства между първоначално съперничаещи си фирми. Фирмите на бившите барети също мутират в застрахователни компании.

През 1993 г. се стига до сблъсъци на охранителни фирми на бивши полицаи и спортисти. Те са най-характерни в борбата за контрол над морските курорти. Който охранява курортите, контролира хотелите и заведенията, обмяната на валута, доставките на хранителни стоки и алкохол, хазарта и проституцията там.

След като курортите попадат под контрола на охранителите, те започват с подставени фирми да наемат хотели и заведения под аренда. През 1995 г. е и началото на незаконните строежи по цялото Черноморие – луксозни заведения на групировките. Ето защо сблъсъците по морето през 1993 г. са показателни за изграждането на организираната престъпност у нас. Въпреки че вече съществува някакво разпределение на морските и планинските курорти между силови структури и бивши полицаи, преди всеки сезон продължават скандалите за надмощие. Честите смени на директорите на туристическите комплекси, правният хаос, неизяснената собственост и закъснялата приватизация допълнително създават предпоставки за корупция и симбиоза между престъпници, бивши полицаи и стопанска номенклатура.

2.2.4. Участие във финансовия сектор и банковата криза

Интересите съвсем закономерно се насочват и към финансовия сектор. В управите на редица от фалиралите впоследствие банки се оказват щатни или нещатни служители на бившата Държавна сигурност – включително от Първо и Второ главно управление (външнополитическото разузнаване и контраразузнаването), Шесто управление, Пето управление – “За безопасност и охрана”, и т.н. В създаваните по онова време частни банки функционират и мощни звена за сигурност и информация, които по правило се ръководят от бивши служители на Държавна сигурност и Министерството на вътрешните работи.

Законът за банките и кредитното дело от 1992 г., с който се въвежда забрана за назначаване в банките или за избиране в ръководните им органи на бивши служители и сътрудници на Държавна сигурност (наред с други категории участници в управлението на комунистическата държава), е атакуван от 49 депутати от Българската социалистическа партия в 36-ото народно събрание. С Решение № 8 от 27 юли 1992 г. Конституционният съд обявява текста за противоконституционен.

Въпреки факта, че засега няма официална информация за принадлежността на някои от собствениците на фалирала банки към Държавна сигурност, на обществото са известни някои такива факти. Всъщност почти няма банка, която да не е имала по някакъв начин допир до бившите комунистически служби.

В крайна сметка масовите банкови фалити и хиперинфлацията в периода 1996–1997 г. безспорно укрепват “икономическите позиции” на бившите служители на Държавна сигурност и затвърждават впечатлението, че голяма част от тези банки са създадени, за да бъдат източени. Макар мнозина и досега да поставят под съмнение организирания характер на банковите фалити, не е трудно в схемите да се свържат все едни и същи лица.

Банковите фалити не изненадаха експертите. Месеци преди да започнат да функционират схемите за източването на банките Министерството на вътрешните работи изготвя “секретен доклад”, в който те са описани в детайли. В този документ е обявено, че държавни и частни банки са изнесли през митницата на софийската аерогара 2811 кг ценни пратки, съдържащи американски долари (един милион в купюри по 100 долара тежи 8 кг)²⁷.

Чистата финансова загуба на поставените под надзор банки към 31 май 1996 г. възлиза на над 33,6 млрд. лв. и надвишава значително собствения им капитал, като отрицателната капиталова адекватност на някои от тях надхвърля 50 %²⁸.

Всичко казано дотук очертава следните тези:

- Много от банките в България, фалирала през 1996 г., са създавани с намерението да натрупат средства, да получават рефинансиране и в крайна сметка да бъдат източени.
- Повечето са организирани от свързани лица, а в немалко случаи кредити са раздавани на същите тези свързани лица – порочно самокредитиране, довело до изпразване на трезорите. Така срещу залагане на акциите даден член на надзорния съвет е получавал – лично той или свързани с него фирми, милиони долари кредити, които, разбира се, не е имал и намерение да връща.
- Част от тези банки са създадени чрез теглене на кредити или чрез гаранции от Държавна спестовна каса, което изначално идва да покаже, че изобщо липсва намерение да просъществуват дълго време и че не са могли да разчитат на истински финансов ресурс.
- В повечето от тези банки работят бивши експерти на Министерството на вътрешните работи и Държавна сигурност, включително на отговорни позиции.
- Немалко от негарантираните или от т.нар. лоши кредити са отишли в силовите и най-вече в икономическите групировки.

²⁷ Документът е цитиран в пресконференция на Едвин Сугарев от ноември 1996 г.

²⁸ Петя Шопова, Йордан Цонев. Доклад за причините, довели до краха на банковата система. Парламентарна Комисия за противодействие на престъпността (публикуван в *Банкеръ*, № 21, 24–30 май 1999).

- В доста случаи са създавани различни банки, като са използвани едни и същи капитали. Много често са теглени милиони долари кредити срещу едно и също обезпечение от една и съща банка.
- Волно или неволно безразличие към случващото се в банковата и изобщо във финансовата система от страна едновременно на изпълнителната, законодателната и съдебната власт в периода 1991–1997 г. – закъснели разпоредби за фалитите, липса на адекватни наказателни текстове, слабо банково законодателство, допускане в системата на хора, нямащи нищо общо с финансите и банките, липса на каквато и да е отговорност и на адекватно противодействие от страна на Министерството на вътрешните работи и специалните служби.
- Създаване на условия за настъпилата през 1996 г. хиперинфлация, използвана за улесняване престъпната дейност на т.нар. кредитни милионери (огромното обезценяване на лева “изяжда” техните дългове към банковата система).

Източването на банки в България през 90-те години

Обобщение на явлението “източване на банки” е направено от парламентарната Комисия за противодействие на престъпността и корупцията в 38-ото народно събрание, известна повече като “Антимафия”. Според специалния ѝ доклад на тази тема вследствие на фалита на редица банки са нанесени щети на:

- бюджета на страната – по изпълнение на Закона за защита на влоговете и сметките в търговските банки – 108 млрд. лв. и 206 млн. щ.д.;
- на Държавната спестовна каса – 103,6 млрд. лв. – това е рефинансирането от нея към търговските банки (данните не са точни, защото рефинансирането е извършвано в различни периоди при различно съотношение на лев към долар);
- на Българската народна банка – 143 млрд. лв. (само главници).

В доклада се отбелязва, че в периода на роене на частните банки – 1991–1994 г., фактически липсва нормативен документ, в който да има изискване за произхода на капитала преди да се даде лиценз. Забраната да се организира банка със заеман капитал идва едва през 1994 г. И неслучайно банките, които са лицензирани след това нормативно ограничение, не фалират, за разлика от останалите. Именно обстоятелството, че почти всички са създадени със заеман капитал, че има т.нар. кухи обеми в собствения им капитал, дава най-силно основание те да се смятат за мъртво родени и че появата им е за криминални цели, а не за нормално банкиране. Методичното им и последователно създаване, а и издаването на разрешителни от страна на ръководството на БНБ пък дават основание да се смята, че става дума за организирани схеми, управлявани от няколко лица.

В парламентарния доклад е посочено, че БНБ не е упражнявала достатъчен контрол, допускала е лицензиране на “кухи структури” и се е поддавала на политически внушения при издаването на лицензи. Критики са отправени и по повод на контрола на банките, както и за рефинансирането.

След този доклад става известно, че невърнатите кредити са в размер на над 2,5 млрд. лв., или близо 1,5 млрд. евро. След приемането на закона за т.нар. кредитни милионери са обявени над 10 000 кредитни досиета на невърнати банкови заеми. Законодателят прави някакъв плах опит да вкара текстове в Наказателния кодекс, но това е толкова късно и толкова нескопосно, че фактически нито един голям кредитен милионер не “пострадва”. Стига се дотам, че през 2002 г. парламентът декриминализира престъплението “получаване на банков кредит без обезпечение” и така слага край на надеждите за възстановяване на част от откраднатите пари²⁹.

Кредитните милионери

След обнародването през октомври 1997 г. в “Държавен вестник” на Закон за информация относно необслужваните кредити е обявен списък с 10 761 необслужени кредита и около 3000 кредитополучатели – физически лица и фирми. Общата дължима сума е 2 трилиона 745 милиарда 578 милиона и 451 хиляди лева. Обявено е, че за периода 8 декември 1997–12 януари 1998 г. са върнати 547 млрд. лв. заради страха от влизането в списъка на кредитните милионери³⁰.

Необслужваните кредити основно са три вида. Първият вид са своеобразни дотации за фалирали или в процес на фалиране предприятия, като целта на съответната партийна централа е да не се допускат социални напрежения. Вторият вид са лоши кредити срещу рушвети или приятелство. За тях се знае предварително, че няма да бъдат върнати. “Комисионата” е уговаряна между кредитор и получател обикновено на четири очи. Измисляни са кредитни проекти, залози и обезпечения. Третият вид са необслужвани кредити заради действителни фалити. Те обаче са твърде малко. Според хора от банковите среди голяма част от необслужваните кредити е похарчена за луксозни вещи. Едва през 1996–1997 г. са направени промени в Наказателния кодекс, по-специално в раздела “Общи стопански престъпления”, срещу недобросъвестни кредитополучатели, но и до днес осъдените кредитни милионери са единици.

После идва проблемът със синдиците. Постепенно наяве излизат свидетелства, показващи, че е налице ново фактическо източване на банките. Едни и същи фирми и физически лица стават синдици или консултанти на едни и същи банки. В някои драстични случаи на консултантите са плащани баснословни суми, а пък продажби на имущества на фалирали банки са извършвани много под тяхната стойност. Някои от син-

²⁹ Петя Шопова, Йордан Цонев. Пос. съч.

³⁰ Пак там.

диците допускат операции, които прикриват следите както на банкерите, дали необезпечени кредити, така и на взелите ги лица – предимно чрез прехвърляне с цесия по няколко пъти на едно вземане на банката.

Фокусирането върху рисковете и тенденциите на симбиоза между служители на бившата Държавна сигурност и комунистическите органи на реда, от една страна, и подземния свят, от друга, не означава, че системната корупция подминава новия състав на сектора за сигурност. Косвено свидетелство за това е фактът, че от общия брой на санкционирани за корупционни практики служители около половината са от сержантския състав³¹.

2.3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ТРАНСГРАНИЧНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

В годините на прехода контрабандата се превръща в източник номер едно на мръсни пари в България. Поради отворения характер на българската икономика през границите преминава до 80 % от брутния национален продукт (внос и износ) на страната. Засиленият през 90-те години внос на азиатски и турски стоки има отрицателен ефект върху българските промишленост и селско стопанство. Същевременно търговията с тези стоки е пъпната връв на сенчестите търговия и икономика в страната.

Контролът над трансграничния трафик на стоки е най-важната цел на организираната престъпност и корумпираните служители. Една от причините е и фактът, че често контрабандните канали, контролирани от местни и чуждестранни организирани престъпни групи, се използват и за трафик на наркотици, незаконен трансфер на хора, оръжие и т.н. С други думи, контрабандата и свързаната с нея корупция са заплахата не само за икономиката на страната, но и за националната сигурност.

Особено силен подтик за симбиозата между служители на сектора за сигурност, от една страна, и криминални и полукриминални структури, занимаващи се с трафик и контрабанда, от друга, дава наложеното през периода 1992–1996 г. ембарго спрямо Югославия. Неговото системно и организирано нарушаване гарантира огромни постъпления от мръсни пари, които всъщност позволяват на бандитските групировки да навлязат по-сериозно в стопанската дейност на страната. В докладите на службите за сигурност от този период се привеждат десетки примери как икономически групировки, създадени от бивши полицаи и принадлежащи към предишната комунистическа номенклатура, нарушават югоембаргото и печелят баснословни пари с внос на горива, метали и военна продукция за воюващите страни.

В тези престъпни организации съществува строго разделение на труда: корумпираните стопански ръководители разпределят горивата и другите стратегически суровини, бивши полицаи и агенти осъществяват връзките с митничарите и офицерите за сигурност по границата, силовите структури се включват като превозвачи и охранители на ембарговите стоки. С течение на времето ролята на криминалните силови структури се разширява. Ако първоначално по-мощните

³¹ Това показва експертен анализ на корупционните престъпления в МВР през 2001 г.

фирми ги използват единствено за охрана на композициите си, впоследствие самите охранители започват да изнасят горива и цигари към Сърбия чрез стари и нови канали.

Нарушаването на югоембаргото естествено изисква корумпирането на държавните чиновници, които контролират границите. Така митничари, офицери от Националната служба за сигурност, полицаи и държавни чиновници се обвързват с престъпниците. За създаването на подобни връзки изиграва роля обстоятелството, че в средата на 90-те години мнозина от тях работят в извънслужебното си време като охрана на частни бизнесмени. Това от своя страна води до безконтролно изтичане на информация от Министерството на вътрешните работи към икономическите групировки и бандитските структури. В този смисъл югоембаргото е онзи катализатор, който създава българската организирана престъпност в класическия ѝ вид. Може да се каже, че както сухият режим в САЩ изгражда структурата на американската мафия, така и югоембаргото дава силен тласък на симбиозата между престъпници, бивши полицаи и икономическа номенклатура.

“Албанската” оръжейна сделка

През есента на 1993 г. през граничния контролно-пропускателен пункт Гюешево в Македония преминават шест тира със 100 минохвъргачки, 1000 мини и 250 снайперски пушки “Драгунов” за общо 670 000 долара. Целта на товара по документи е Албания. По-късно оръжието изчезва в Скопие. В България се връщат празните камиони, а доларите се изпаряват. На хартия договорът е сключен от директора на “Търговия и снабдяване” на българското Министерство на отбраната и от директора на фирма “Мейко” към албанското Министерство на отбраната. Сделката е движена от “Търговия и снабдяване” на нашето Министерство на отбраната и превозвача – частната фирма “Видеомакс”. Постепенно става ясно, че албанското правителство не е упълномощавало лице, което да идва в България, за да сключва договор и да поема ангажимент за плащане на оръжие, както и че никакво оръжие не е пристигало в Албания. Лека-полека се прокрадват информации, че то е разтоварено на летище Петровац в Скопие, откъдето със самолет е заминало в неизвестна посока. По-късно става ясно, че въпросният самолет се “повредил” над Босна, където стоварил стоката.

Всичко сочи, че сделката си е направо “българо-сръбска”. Във военната прокуратура има данни и документи, според които благодарността идва от сръбските тайни служби, които пък от своя страна приканват българските си колеги да си приберат парите. Превозвачът изчезва, няма го и до момента. Няма данни за следа и от парите. Няколко висши български военни са арестувани на различни места – в Киев, в Москва. Междувременно пък става ясно, че товарът е съпровождан, докато се движи в България, от служител на Министерството на вътрешните работи и от друг на Националната служба за сигурност. Срещу тях има и обвинителен акт. Делото е в съда³².

³² Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. Център за изследване на демокрацията. С., 2000, с. 15.

През 1999 г. специална комисия към Министерския съвет констатира, че “органите на МВР и на финансовото министерство са регистрирали над 400 крупни случая на нелегален експорт на цигари и тютюневи изделия, ощетили държавата с над 250 млн. щ.д.”. Обявено е, че “има десетки случаи на крупна контрабанда на нефтопродукти за стотици милиони долари, крупна контрабанда на захар и захарни изделия и др.”³³. В доклада е записано и това, че особена “обществена опасност представляват случаите на “държавна контрабанда”, когато в нарушение на международните договори и на вътрешните нормативни актове са осъществявани износ и внос на стоки от Югославия не само с мълчаливото съгласие на държавните контролни органи и служби, но в някои случаи и с прякото съдействие и секретни указания от държавни институции и членове на правителството”³⁴. Като характерни в това отношение са посочени “бартерните сделки, извършени от “Нефтохим” ЕАД през 1995 и 1996 г. за износ на нефтопродукти за Югославия срещу внос на пшеница, брашно и фуражи по секретно решение на тогавашното правителство и инструкции, издавани от министрите на земеделието и на финансите”³⁵.

В доклада е отбелязано още, че “въпреки многобройните безспорно установени факти за престъпления, свързани с контрабанда, крупни финансови и данъчни нарушения и данни за корупция в големи мащаби, работата за установяване и пресичане на престъпните схеми обаче е била провеждана фрагментарно, което е възпрепятствало пълното обхващане и блокиране на контрабандните механизми”³⁶. За съжаление и до днес няма фактически наказан човек или фирма. Това не само създава усещането за безнаказаност, но дава достатъчно време за изпиране на печалбите от югоембаргото, т.е. води до фактическо легализиране на придобитото от нарушаването му. Най-важните последици от тази трансгранична престъпност са:

- Финансово и организационно укрепване на българската организирана престъпност, включително и на сенчестите бизнес групировки (трудно е обаче да се изчисли дори приблизително колко са точно приходите на организираната престъпност от югоембаргото, но при всички случаи става дума за стотици милиони долари).
- Включване в криминалните трансгранични операции на редица както бивши, така и действащи служители в сектора за сигурност, в това число от контраразузнаването, специализираната служба за борба с организираната престъпност, полицията, митниците, граничните войски.
- Дори след прекратяването на югоембаргото през ноември 1996 г. изградените контрабандни канали, схеми за пране на пари, рекет и нелегален контрол над търговията със стоки от първа необходимост продължават незаконното обогатяване на явни и сенчести групировки и на част от тогавашната, а и на бъдещата администрация³⁷.

³³ Съобщение на правителствената информационна служба, 13 май 1999 г.

³⁴ Пак там.

³⁵ Пак там.

³⁶ Пак там.

³⁷ Корупция и контрабанда..., с. 11.

Именно по време на югоембаргото се извършва симбиозата между фирми на бившите служби за сигурност, банките, охранителните фирми на предишни спортисти и контрабандните канали, контролирани от Държавна сигурност, описани в доклада на Христо Данов през 1991 г.³⁸ Едно от обясненията за ключовата роля на представители на службите за сигурност в тези канали е, че до 1997 г. граничният контрол на контролно-пропускателните пунктове се осъществява от Национална служба "Сигурност", която наследява Второ главно управление на Държавна сигурност. Това положение е променено с приемането на Закона за МВР през 1997 г. Паспортният контрол по границата е прехвърлен в правомощията на Национална служба "Гранична полиция". Тези промени се отразяват и върху развитието и експлоатацията на контрабандните канали в периода 1997–2002 г.

Случаят с "Хан Кубрат"

Един от най-нашумелите случаи на нарушаване на югоембаргото е от 3 срещу 4 март 1994 г., когато корабът "Хан Кубрат" преминава в сръбски води, теглещ 6 шлепа с общо 5000 т дизелово гориво и 1000 тона масла. За да се изнесат продуктите, е инсценирано въоръжено отвлечение на кораба пред погледите на представителите на Западноевропейския съюз, охраняващи Дунав. Ден по-късно те са разтоварени в сръбското пристанище Прахово и празният плавателният съд се връща в България. В основата на аферата е Румен Стойков, президент на петричката фирма "Рутопласт". След дълго издирване и чрез Интерпол той е задържан в София на 24 септември 1997 г. Неговият сподвижник Димитър Шутов пък е заловен през май 1995 г. в Петрич. Години наред делото срещу тях се прехвърля между различни прокуратури и съдилища. Накрая все пак е решено то да се гледа във Видин.

Междувременно са осъдени условно капитанът на "Хан Кубрат" Костадин Стоянов и помощниците му Керчо Абрашев и Атанас Пенчев³⁹.

Въпреки отмяната на югоембаргото и частичното западане на контрабандния бизнес по западната граница на България корупционните мрежи между криминални и сенчести групировки, от една страна, и представители на сектора за сигурност, от друга, продължават да функционират и през втората половина на 90-те години. Независимо от отделни сполучливи акции на правозащитните органи в края на десетилетието и през периода след 2000 г., които временно объркват сметките на престъпните групировки, контролиращи незаконния внос на стоки, част от контрабандните канали продължават да функционират и сега. За това съществуват редица индикатори:

- запазва се "разделението на труда" между големите босове, специализирали се в контрабандния внос и в митническите измами;
- въпреки известни кадрови размествания голяма част от техните съучастници в митническата администрация, граничната полиция и другите държавни правозащитни и контролиращи органи запазват своите позиции;

³⁸ Доклад на Централната група на МВР от 1991 г. за дейността на Държавна сигурност.

³⁹ БТА, съобщение от 28 април 1999 г.

- публична тайна са стабилните “тарифи” за контрабанден внос на стоки и митнически измами, които свидетелстват за наличието на пазар на контрабандни услуги;
- маркетинговите проучвания констатираат наличието на стоки, значително превишаващи официалните данни за вноса.

При анализа на основните характеристики на контрабандата и корупцията трябва да се има предвид, че в действията си корумпираните държавни служители от сектора за сигурност са улеснени от недобре организирания вътрешноведомствен контрол, сложността на технологичните процеси в митниците, умишленото забавяне на създаването на единна информационна система на Агенция “Митници”, големия документооборот и други фактори, които позволяват укриването за известен период на извършваните нарушения и престъпления. Значимата по обем нормативна база и противоречията в някои случаи между отделните норми на митническото законодателство позволяват на отделни митнически служители свободно да тълкуват тези норми за лични, често користни интереси.

Митническите служители вземат подкупи както при извършването на еднократни “услуги” на свои познати, роднини, близки, така и при дългосрочно взаимодействие с определени търговски или други структури, които участват във вносно-износните операции. В някои от случаите митническите служители извършват нарушения под въздействие на отделни представители на централната или местната власт, влиятелни икономически структури и престъпни организации⁴⁰.

Митническият служител на практика знае колко “икономисва” на лицата, занимаващи се с незаконна дейност, и получава процент от тази икономисана сума в зависимост от риска, на който се подлага, или необходимостта да съгласува своите действия с други длъжностни лица от системата на митниците. Размерът на подкупа достига 30 % от спестените мита и други държавни вземания. Освен подкупи във вид на пари част от митническите служители получават стоки на ниски цени, заеми за дълги периоди от време или безплатно биват обслужвани в ресторанти или на други места⁴¹.

Най-разпространените форми на контрабанда са:

- злоупотреби с фактора време (забавяне на митническото оформяне на стоките или обещания за неговото ускоряване);
- фалшифициране или цялостна подмяна на стоково-съпроводителните документи;
- злоупотреби при ползването на определени митнически режими (в частност в свободните зони);
- нарушения, свързани с реда за унищожаване на стоки;

⁴⁰ Корупция, контрабанда и институционална реформа. Център за изследване на демокрацията. С., 2002, с. 13.

⁴¹ Пак там, с. 16.

- предварителна продажба на внасяните стоки и др.

Престъпното партньорство между служители от сектора за сигурност и контрабандистите има различни форми и компрометира всички правозащитни органи по границата. Особено тревожно е положението в Агенция “Митници”, където корупционните престъпления обхващат служители от различни равнища на митническата администрация⁴².

Центърът за изследване на демокрацията публикува експертен анализ за най-типични контрабандно-корупционни схеми, подредени по величината на техния деструктивен ефект върху икономиката и сигурността на страната⁴³:

Таблица 2. Основни схеми на контрабанда/корупция

Формат	Корупционна схема	Вид престъпление	Сума на подкупите
1. Голяма организирана група, действаща на национално равнище	<ul style="list-style-type: none"> • Вносител/и • Служители на границата/ митничари, полицаи • Служители от структури на МВР, осигуряващи транзита до вътрешно митническо управление, а в много случаи и проверката там • Вътрешно митническо управление • Политическа и административна протекция на централно равнище 	Използват се различни форми на митнически нарушения при оформяне на документите, нарушават се митнически режими и т.н.	<p>Месечно от 10 000 до 50 000 долара за една група</p> <p><i>Загуби за държавния бюджет – до 50 % по съответната номенклатура стоки</i></p>
2. Малка организирана група, действаща в отделен регион или на територията на една-две районни митнически дирекции	<ul style="list-style-type: none"> • Вносител плюс бивш или действащ висш митничар • Ръководител на митническо учреждение плюс бивш или действащ служител на МВР (неутрализира неудобни служители или предупреждава за проверки) • Оперативен инспектор(и) 	Използват се почти всички форми на нарушения/престъпления на митническото оформяне на стоките	<p>До 5000 долара месечно за една група</p> <p><i>Загуби за държавния бюджет – до 30 % от стойността на стоките</i></p>
3. Тип “Тандем”	Корупционно сътрудничество между митничар и служител на контролно-пропускателен пункт	Тъй наречената чиста контрабанда – преминаване на товари без регистрация на гранична митница при “вдигната бариера”	<p><i>Загуби за държавния бюджет</i></p> <p>Създаване на условия за трафик на забранени стоки (наркотици, оръжие)</p>
4. Индивидуални злоупотреби	Извършват се от отделни митничари, които пропускат “своите” или демонстрират прекалено стриктно спазване на процедурите като форма на изнудване	Злоупотреби с фактора “време”	Между 100 и 200 лв. месечно (подаръчни предмети)

⁴² Пак там, с. 14–15.

⁴³ Корупция, контрабанда и институционална реформа. Център за изследване на демокрацията. С., 2002, с. 18.

Симбиозата на корумпирани служители на сектора за сигурност със структури на организираната престъпност е констатирано и от Дирекция “Инспекторат” на Министерството на вътрешните работи. В неин анализ се твърди, че преобладаващата част от разследваните случаи за злоупотреби се отнасят за използване на служебното положение с цел лично облагодетелстване, което се изразява в следното:

- подпомагане престъпната дейност на криминалния контингент;
- участие в канали за нелегален трафик на хора през държавната граница;
- участие в канали за контрабанда на стоки и крадени моторни превозни средства през граничните контролни-пропускателни пунктове на страната;
- изнудване на граждани;
- нерегламентирани контакти с криминално проявени лица (справка от 16 юли 2002 г.).

2.4. ВЪВЛИЧАНЕ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В КОМПРОМАТНАТА ВОЙНА

Наред с преливането на кадрите и материалните активи на Държавна сигурност в сивата икономика, през 90-те години протича процес на реполитизация на “службите”, тяхното въвличане в политическите компроматни войни и корупционни практики във висшите етажи на властта.

В началото на прехода изглежда, че службите за сигурност завинаги са изключени от партийнополитическата сфера. През 1991 г. е прието решение службите за сигурност да се деполитизират (всъщност става дума за “департизация”, т.е. за забрана на служителите да членуват в политически партии). За целта всеки служител подписва декларация, че няма да членува. Който не желае да подпише такава декларация, е освобождаван от работа. Така от формална гледна точка службите за сигурност се деполитизират. Въпреки нормативната деполитизация обаче през изминалите години на прехода се наблюдават кампании на реполитизация на службите за сигурност.

В български условия реполитизацията често се изразява в инициативи за прочистване на сектора за сигурност от старите комунистически кадри, което на свой ред се използва като удобен повод за назначаване в тях на привърженици, на протежета и експерти на политически партии (некомунистически). Илюстрация на ставащото е честата смяна на хората, назначавани на най-висшата професионална длъжност в Министерството на вътрешните работи – на главния секретар. За 13 години на този пост се изреждат осем души, което средно означава под 2 години на мандат.

Освен овладяването на сектора за сигурност от редуващите се управляващи партии и коалиции между 1990 и 2003 г. реформата на този сектор се натъква многократно на сложния проблем, свързан с необходимостта от прочистване на агентурния апарат на Държавна сигурност.

В условията на комунистическото управление агентурният апарат на Държавна сигурност обхваща над половин милион български граждани⁴⁴. Непосредствено след демократичната промяна от 1989 г. в средствата за масово осведомяване, в парламента, а и на Кръглата маса се обсъждат различни решения на проблема с бившите агенти на комунистическата власт, както и с техните досиета. В началото на 1990 г. се извършва унищожаване на досиетата от Държавна сигурност. То обаче е селективно – на действащия оперативен отчет (агенти и “обекти”). На унищожаване са подложени и част от архивните дела. Преценката за тяхната селекция е предоставена на комисии или на самите оперативни работници. В крайна сметка са унищожени напълно 144 235 дела, 130 978 от които са архивни и 13 357 – оперативни. Частично са унищожени други 18 695 дела, части от които са микрофилмирани⁴⁵.

Става ясно, че голяма част от досиетата се превръща в частна собственост на съответните служители и започва да се използва за компрометиране на политически опоненти и за шантажиране на отделни лица от бившите служители на Държавна сигурност с цел облагодетелстване. В първия случай източник на компрометиране е информацията от запазения архив на бившата Държавна сигурност, а във втория – онази част, която е приватизирана при неговото унищожаване.

Усилията на редуващите се във властта политически сили да постави точката над проблема с “досиетата” се оказват противоречиви и задълго поставят службите за сигурност в центъра на политическото противоборство, превръщат ги в средоточие на разнопосочни политически интереси.

През дълъг период (1990–1997) съществуват различни варианти за решаване на въпроса с остатъците от архива на Държавна сигурност – да се разкрият частично (остатъците от архива на политическата полиция), да се разкрият напълно или да се унищожат. През 1991 г. Великото народно събрание взема решение да не се разсекретява или унищожават наследеният от Държавна сигурност архив. Междувременно е осигурен достъп на гражданите до него.

Периодът 1990–1993 г. се отличава с огласяване на информация, която свързва отделни политици с дейността на бившата Държавна сигурност. Популярен е като “компроматната война”. Това е и една от причините в началото на 1993 г. да бъде приета поправка в Наказателния кодекс, според която за престъпление се смята използването на каквато и да било информация, свързана с дейността на службите за сигурност и полицията. Дава се и възможност на лицата, притежаващи документи от бившата Държавна сигурност, да ги върнат, без да носят наказателна отговорност. С нея се цели да се сложи край на злоупотребата с “досиетата”.

През 1997 г. е приет Законът за достъп до досиетата на бившата Държавна сигурност, който е българският вариант на гласуваните в други източно-европейски държави закони за лустрацията. Законът се използва като инструмент за недопускане на посочените категории лица да заемат различни “публични длъжности”.

⁴⁴ За периода на комунистическо управление “комплексът за сигурност” в страната наброява над 300 000 сътрудници (информатори и агенти) и 100 000 служители, като към последните трябва да се добавят и поне по двама членове на семействата им (вж. Монитор, 14 септ. 2001).

⁴⁵ Елена Енчева. Кого наказаха с присъдите за досиетата, Сега, 13 апр. 2002.

С последвалото си Решение № 10 от 22 септември 1997 г. обаче Конституционният съд ограничава в значителна степен неговия обхват, изисквайки безспорни доказателства за принадлежност към Държавна сигурност и нейния агентурен апарат⁴⁶.

Съдържащите се в самия закон ограничения за огласяване, свързани с националната сигурност, както и ограниченията, наложени му от решението на Конституционния съд, на практика го отдалечават от първоначалния замисъл – да разкрие в максимална степен пред обществото сътрудниците на Държавна сигурност. В резултат първият опит в тази посока е до голяма степен неуспешен⁴⁷.

Прилагането на закона има сериозни последици за обществото. Най-важното е, че по законов път е разкрито участието на лица, свързани с Държавна сигурност, в управлението на посткомунистическата държава. Законът се превръща и в лустрационен инструмент, чрез който подобни лица са отстранени от бъдещо включване във властта (при селекцията на кандидатите в рамките на парламентарните и президентските избори през 2001 г.). Същевременно той се използва и като основание за извършване на кадрови чистки само по признак за принадлежност и на политическа злоупотреба с информация. Законът е отменен през 2002 г. с приемането на Закона за защита на класифицираната информация.

Опитът да се огласят виновните за това състояние изначално е обречен на неуспех поради невъзможността да се докаже тяхната съпричастност напълно и документирано. Причина е частичното унищожаване и прочистване на архивите на Държавна сигурност в самото начало на прехода.

Нерешеният въпрос за съдбата и контрола над архивите на Държавна сигурност допринася за тяхното използване в т.нар. компроматна война. В политическа употреба на практика са въвлечени почти всички съвременни служби за сигурност – НРС, НСС, ДОТИ и ДООИ. Така те се превръщат в нелоялен източник на компромати, в изпълнители на политически поръчки и в инструмент за нарушаване на човешките права.

⁴⁶ "...Поначало принадлежността към бившата Държавна сигурност не засяга доброто име на проверяваните лица. ...Безспорно е, че голяма част от сътрудниците на бившата Държавна сигурност са осъществявали дейност, която и днес съответства на моралните норми. ...Това се потвърждава и от факта, че самият закон закриля тези сътрудници на бившата Държавна сигурност, които продължават да сътрудничат на съвременните служби за сигурност ...Независимо от това в общественото съзнание отделни форми на такава дейност се считат за несъответни на обществените норми и морал, т.е. за опозоряващи. ...Общественото съзнание пренася отрицателното си отношение към органите на бившата Държавна сигурност върху нейните сътрудници без оглед на конкретната им дейност. ...Поради изложените съображения съдът счита, че качеството на едно лице като "сътрудник" на бившата Държавна сигурност следва да се определя само във връзка с наличието на безспорни доказателства за съзнателно доставяна информация на органите на бившата Държавна сигурност" (Конституционен съд, Решение № 10 от 22 септември 1997 г.).

⁴⁷ В периода 1997–2002 г. законът неколккратно е изменен и допълван в посока към разширяване на неговия обхват. Най-важните ни промени са извършени през 2001 г., когато е получен достъп и до документите на бившето Разузнавателно управление на Генералния щаб (РУГЩ). Следващ важен момент е разширяването на номенклатурата от публични длъжности и дейности. Така на практика неговото действие обхваща широк кръг от ръководни длъжности в изпълнителната власт, ръководствата на политическите партии, магистратурата, националните средства за масово осведомяване, науката и образованието, специфичните търговски дейности и т.н. След 2001 г. неговото прилагане се осъществява от Комисията "Андреев".

Дискредитирането чрез компромати на отделни личности, които заемат ръководни постове в службите за сигурност, е своеобразно отражение на политическите усилия за установяване на контрол над тях. В крайна сметка те са насочени срещу самите служби, определяйки ги като нелоялен източник на компромати.

Процесът, както вече беше отбелязано, е улесняван и успешно подкрепян от самите служители в службите, които се противопоставят един на друг по конюнктурни, професионални, лични, бизнес или политически причини. Това противопоставяне обикновено се извява в инициативи по огласяване на информация с компроматен характер или с предоставянето ѝ на различни политически сили. В повечето случаи компроматните материали са манипулирани предварително и са огласявани анонимно. Други пряко са анонсирани без оглед на секретния им характер и възможни законови последици. Най-често се срещат обвинения за политическа пристрастност, шпионаж в полза на чужда държава, корупция, хомосексуализъм, връзки с организираната престъпност и т.н. Компроматите като правило са насочени срещу отделни личности, които заемат, заемали са или имат възможност отново да заемат отговорни постове. Използването им се превръща в стил на управление.

Независимо от крайните политически цели, негативните последици от злоупотребата със секретна информация остават за самите служби – кадрови промени, отрицателно обществено мнение, дейностен колапс, функционална безпомощност. Целият период на прехода е маркиран от подобни инциденти, показващи политическата обвързаност на службите за сигурност. Най-нашумелите сред тях са известни с популярни названия като “Оня списък” (1991), “Македонската сделка” (1992), “Асистенти” (2001) и “Гном” (2002).

“Оня списък”

Случаят с “Оня списък” (1991–1992) се превръща в нарицателен за дирижираното изтичане на информация от службите. Части от този списък се появяват на 6 и 7 март 1991 г. във в. “Телеграф” и на 9 април във в. “Дебати”. Той съдържа имена на лица от бившата партийна номенклатура и служители от службите за сигурност под прикритие във външното министерство. Освен огласяването им авторите на списъка целят и дезинформирането на чужди разузнавателни служби. Информацията за неговото предаване в турското посолство изтича нерегламентирано. Обвинен в “държавна измяна” е лидерът на ДПС. Към ноември същата година вече е изработен окончателният вариант на списъка, който трябва да послужи на министъра на вътрешните работи при предстоящите съкращения⁴⁸.

⁴⁸ Георги Милков. Тайни и отрова – бригадирските години на разузнаването. – 24 часа, 22 авг. 2001.

2.5. РИСКОВЕ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ НЕЗАВЪРШЕНАТА РЕФОРМА НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ

Ликвидирането на репресивната машина на Държавна сигурност е безспорен успех през първия етап от реформата на публичния сектор в България. В това отношение трансформирането на наследения от комунистическото управление сектор за сигурност наподобява промените, настъпили в сродните структури и на редица други държави от Централна и Източна Европа⁴⁹. От друга страна обаче, за разлика от Чехия например, в България досиетата на Държавна сигурност така и не са отворени, а частичната “лустрация” не попречва на видни фигури от комунистическия сектор за сигурност да участват в политическия живот.

Подобна радикална трансформация на сектора за сигурност, като цяло, и на службите за сигурност, в частност, е свързана с редица нови рискове, произтичащи от коренно променените функции, нарушения обществен статус, силно ограничения в условията на икономическа криза бюджет, нарушаването на съществуващата в продължение на десетилетия система за вътрешен и надведомствен контрол и др. Не на последно място рискове крие и неизбежната замяна на старите кадри с хора, които не са обременени политически, но нямат нужните подготовка и опит. С кадрови проблеми е свързано и недокомплектуването на отделни служби за сигурност⁵⁰.

Първата група рискове е свързана с **нарушаването на кадровата управленска политика в сектора за сигурност**, което се изразява в следните тенденции:

- Непосредствено след 1989 г. и службите за сигурност, и техните служители са подложени на публична критика и лустрационни мерки, което тласка мнозина от тях към участие в корупционни практики в ущърб на националната сигурност. Не е направено нищо за осуетяване включването на бившите служители в мрежите на организираната престъпност.
- Възникналата ситуация се характеризира и с формиране на трайна нагласа сред българските граждани, че сътрудничеството със специалните служби е доносничество. Във връзка с това през последните години се наблюдава значителен отлив на българските граждани в оказване на помощ и съдействие при работата на службите. Това обстоятелство и негативизмът и/или неразбирането на значението на агентурния апарат за националната сигурност улесняват “приватизирането” на агентурна информация, както и корупционните схеми с участието на бивши агенти. Възниква привидно парадоксалното съчетание между прекомерна засекретеност на дейността на самите служби с корупционната достъпност до техните най-важни за националната сигурност информационни продукти.

⁴⁹ За това свидетелства фактът, че през 2003 г. едва 19 % от служителите на службите за сигурност са бивши служители на Държавна сигурност, като при това те не заемат ръководни длъжности (из интервю на министъра на вътрешните работи професор Георги Петканов в “Сеизмограф” на Би Ти Ви, 12 окт. 2003).

⁵⁰ Например според бившия министър на правосъдието Младен Червеняков към 2003 г. само 40 % от Националната разузнавателна служба е комплектувана, т.е. вакантни са повече от половината длъжности в тази служба (Би Ти Ви, “Сеизмограф”, 12 окт. 2003).

- Наред с това немалка част от новоназначените се оказват неподготвени в професионално и управленско отношение, което, от една страна, се отразява негативно върху ефективността на повечето служби, а от друга, създава предпоставки за корумпирането на кадрите.
- Честите промени в ръководствата на службите в сектора за сигурност затрудняват процеса на формиране на ръководен елит от професионалисти, затруднен е и контактът между ръководния състав и оперативните работници, но са улеснени недоброръководните служители на средно равнище, които оцеляват в поредните кадрови промени и развиват собствен “бизнес” на корупционна основа.
- Забавено е въвеждането на атестация на кадрите и съвременно управление на човешките ресурси, което демотивира служителите, поемащи огромни рискове при разобличаването на корумпирани свои колеги, в частност онези от тях, които се намират на отговорна длъжност в сектора за сигурност.
- Това обуславя и голямото закъснение на процеса на изграждане на службите за вътрешна сигурност и контрол. Необясним е фактът, че служители, чието имотно състояние не съответства на доходите им, продължават да служат в сектора за сигурност и дори да заемат ръководни постове в йерархията. Устойчива тенденция е в зоните, службите и обектите на граничните контролно-пропускателни пунктове (гранична полиция, митници, Управление „Пътни такси и разрешителни” и др.) да се назначават и работят лица, които са в роднински отношения с бивши и настоящи ръководни служители на сектора за сигурност.
- И накрая, но не по важност, орязаните бюджети, ниските заплати и липсата на достатъчна мотивация водят и до недобра комплектуваност на службите за сигурност, липса на равностоен оперативен състав, способен да работи в сложна оперативна обстановка (т.е. да прониква, вербува и внедрява агентура в престъпните групировки).

Може би най-дебатираната група рискове, проявила се в процеса на трансформирането на сектора за сигурност, е свързана с **липсата на ефективна система за институционална координация и контрол.**

Новата конфигурация на националната сигурност се характеризира с балансиране влиянието на трите центъра на властта (правителство, парламент и президент) върху сектора за сигурност чрез разпределянето на отделните служби на сектора за сигурност между президента (НРС и НСО), МВР (НСС, ДОТИ, ДООИ и ДСЗСВ) и Министерството на отбраната (Служба “Военна информация” и Служба “Сигурност – Военна полиция и Военно контраразузнаване”). В това е и най-голямата отлика на сегашната конфигурация на сектора за сигурност от някогашната му свръхцентрализация в рамките предимно на Министерството на вътрешните работи:

- Раздробяването на сектора за сигурност създава предпоставки за отслабване на координацията между неговите различни структурни единици, нарушаване на естествените връзки на партньорство между допълващите се служби, засилване елементите на дублиране на дейности в рамките на

различните министерства и дори в рамките на едно министерство (например между функции на ДНСП и НСБОП в рамките на МВР) и националните служби, както и до криза в управленския модел на сектора като цяло. Липсва и достатъчно ефективна единна информационна система за противодействие на престъпността.

- На равнище координация реформата така и не намира най-доброто решение за разпределяне на управленско-координационните функции между президентството, правителството и парламента. Няма нужната институционална връзка между президентския Консултативен съвет за национална сигурност и Съвета по сигурността, което периодично поражда кризи на доверието между двете институции и пречи на ефективната координация на работата на сектора за сигурност. Неясни са самите функции и реална роля на такава ключова структура като Съвета по сигурността при Министерския съвет.

Проекти за преструктуриране на българския сектор за сигурност

Проект “Национална служба за информация и сигурност”

Този модел е първият (1992 г.), който поставя въпроса за обединяване на Националната разузнавателна служба и Националната служба за сигурност в обща структура – Национална служба за информация и сигурност (НСИС). Според проекта НСИС ще е пряко подчинена на министър-председателя и го осигурява с информация по стратегическите и други приоритети в областта на външната и вътрешната политика. Оперативните управления на службата щели да бъдат разузнавателно, контраразузнавателно и информационно. Контрол върху работата на службата осъществява Комисията по национална сигурност⁵¹.

Проект “Министерство на сигурността”

Този проект предлага сливането на Служба “Информация” (НРС), Служба “Национална сигурност” (НСС), Служба “Военна информация”, Служба “Военна сигурност” (ВКР), Служба “Сигурност на комуникацията и информацията” (ДЗСВ) и Служба “Охрана” (НСО). Дейността на този правителствен орган ще бъде регламентирана от закон за сигурността и обществения ред. Силите за сигурност да бъдат разделени в две основни институции – Министерство на сигурността (служби за сигурност) и Министерство на обществения ред (полицейски служби). Така, президентът не контролира повече Националната разузнавателна служба и Националната служба за охрана⁵².

⁵¹ Хари Боев, СДС възражда Държавна сигурност, Дума, 24 септември 1992.

⁵² Павлина Трифонова, Търсят министър на тайните служби, 24 часа, 15 март 2000.

Проект “Атанасов”

Той се съдържа в доклад “Концепция за реформа в службите за сигурност и разузнаване на Република България” на бившия директор на НСС Атанас Атанасов. В него се предлага съществуващите служби за сигурност да се слоят в две общи. Едната да бъде за външно разузнаване и да обхваща дейността на Националната служба за сигурност и Служба “Военна информация”, а другата да е за вътрешно разузнаване и да обхваща дейността на НСС, Служба “Сигурност – ВП и ВКР”, НСО и НСБОП. Дейността им да бъде координирана от Съвета по сигурността към Министерския съвет⁵³.

Проект “Цветков”

Той се съдържа в доклад “Някои проблеми за усъвършенстване на държавната политика, свързана с реформите на спецслужбите на Република България”, изнесен от експерта по национална сигурност към БСП и бивш секретар в МВР Цветко Цветков. Той предлага извеждането на НСС от МВР, на ВКР (без Военна полиция) от МО и обединяването им в Агенция за сигурност, която да поеме и основните функции по СРС при запазване на възможностите за тях в МВР, НРС и военното разузнаване. Службите в МВР и МО, а и НРС да се ръководят на ниво Министерски съвет от вицепремиер или държавен министър по сигурността и общественя ред (той да е и основна фигура под премиера в организацията на Съвета за сигурност към Министерския съвет и евентуален Съвет на директорите на спецслужби). При тези варианти МВР може да стане министерство на общественя ред със съответни функции и звена⁵⁴.

Проект “Босилков”

Този проект предлага Националната следствена служба да се изведе от МВР, а НРС от подчиненост на президента. ВКР да се отдели от Военната полиция. ДВИ и ВКР да се извадят от състава на МО. НСС и ВКР да не са само с информационни функции. НСС, НРС, ДВИ и ВКР да бъдат самостоятелни специални служби на подчинение на министър-председателя, като тяхната дейност се координира от координатор, както е в Германия. НСО да премина на подчинение на МВР. Военната полиция да остане в МО. ДООИ и ДОТИ да се разделят, като такива структури се създадат към специалните служби и към МО и МВР. Да се обединят всички полицейски служби. СОБТ да бъде редуцирана, реструктурирана и да премине на подчинение на главния секретар на МВР, а не както е досега – на министъра на вътрешните работи.

- Съществуват и редица недостатъци в организацията на Министерството на вътрешните работи, които допълнително се експлоатират в контекста на политическото противопоставяне в страната.

⁵³ Искат само две спецслужби, 24 часа, 13 март 2003.

⁵⁴ Цветко Цветков, Как да се променят спецслужбите, Монитор, 19 март 2003.

Друга група рискове е свързана с **незавършеността на процеса на правно-институционално регламентиране на дейността на сектора за сигурност чрез приемането на модерна законодателна уредба:**

- Все още липсва адекватна законова уредба за Националната разузнавателна служба (НРС) и Националната служба за охрана (НСО). Това затруднява осъществяването на контрол за законосъобразността. Проблемът се усложнява още повече от обстоятелството, че НРС и Служба “Военна информация” разполагат със законови права “да притежават и използват специални разузнавателни средства в рамките на своята компетентност” (ЗСРС, чл. 20, ал. 2), което създава рискове за нарушаване правата на гражданите.
- Не е завършен процесът на разделяне на информационно-разузнавателните от полицейските функции (например при служба “Сигурност – Военна полиция и Военно контраразузнаване” към Министерството на отбраната има съвместяване на две дейности – полицейска и контраразузнавателна). Трудности изникват и пред съвместимостта в МВР на разнородни служби като: пожарна и контраразузнаване, гранична полиция и жандармерия, полиция и служба за борба с организираната престъпност, комендатура и служба за защита на връзките и т.н.
- Липсва унифициране на статута на сектора за сигурност. Част от службите за сигурност (НРС и НСО), както и тези в рамките на Министерството на отбраната са военизирани, а други са девоенизирани (ДОТИ и ДООИ).

Не на последно място са **рисковете, свързани с недостатъчното осмисляне на новите приоритети на противодействие срещу заплахите за сигурността.** Това изоставане се изразява в липсата на модерна концепция за сигурността, която да обедини усилията за неутрализиране и ограничаване на невоенните и военните рискове за страната като цяло и за всеки неин гражданин. Показателно е обстоятелството, че и досега липсва такава Концепция за националната сигурност, на основата на която да се разработят средносрочните и краткосрочните приоритети за дейността на този сектор. Оттук произтича и отсъствието на адекватна институционална политика в противодействието преди всичко на нетрадиционните предизвикателства за националната сигурност.

Най-добра илюстрация на тази група рискове е подценяването на значението на противоборството с трансграничната престъпност и корупцията. Поради институционалното си битие като автономна в рамките на Министерството на финансите Агенция “Митници” е най-слабо свързана с останалите служби в рамките на сектора за сигурност и дори традиционно не се разглежда като част от него. Същевременно обстоятелството, че митниците са източник на почти половината от постъпленията за държавния бюджет и че са на “входа” и “изхода” на огромния търговски поток износ/внос, обуславя изключителната им важност за държавата. От друга страна, доскоро контролът над дейността на митниците е твърде слаб, а корупционните практики в тях – широко разпространени. Това води до формирането на трайни контрабандни канали, които ощетяват бюджета, легитимните вносители и производители, пренастищат страната с мръсни пари с всички последици от тяхното навлизане в бизнеса и политиката.

Подценяването на организираната престъпност и корупционните схеми на симбиоза между държавни служители и престъпни босове се вижда и от странното изолиране на Националната разузнавателна служба от борбата срещу стопанските престъпления. Според директора на НРС Кирчо Киров в края на 1997 г. в тази служба е закрито направлението “Икономическа сигурност” и е отстранен личният му състав от над 20 оперативни работници. От тогава до 2003 г. не са ѝ поставяни задачи за работа по сериозни икономически проблеми – проучване на потенциални инвеститори, изясняване на трансакции на парични суми, на финансови постъпления и т.н.⁵⁵

Други институционални дефекти на сегашния сектор за сигурност са издигането на “китайска стена” между военното и вътрешното ведомство, изолирането на въоръжените сили от задачите за пресичане на трансграничната престъпност и др. Това обаче е проблем и на сектора за сигурност на повечето развити демокрации, където институционалното развитие изостава от новите предизвикателства пред сигурността.

Всички тези несъвършенства, проявили се в процеса на трансформирането на сектора за сигурност след 1989 г., обаче не бива да навеждат на погрешното заключение, че опитите за частично запазване на наследеното от комунистическия период статукво в сектора за сигурност би съдържало по-малко рискове за националната сигурност. В частност там, където промените са забавени, се констатират редица отрицателни явления, свързани с възпроизвеждането на репресивни модели на поведение (т.нар. активни мероприятия), криворазбрана “лоялност” към бившата комунистическа партия, националистичен рефлекс, маскиран като патриотизъм, който деформира професионалната дейност в погрешна посока, и не на последно място – неизживян негативизъм спрямо НАТО и новите съюзнически отношения на България с развитите западни демокрации и преди всичко по отношение на партньорството ни със САЩ.

2.6. КОРУПЦИЯ В СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ

Подценяването на горепосочените рискове има пряко отношение към нарастването на организираната престъпност в страната и към частичната симбиоза между сектора за сигурност и криминални и полукриминални групировки.

В условията на нарушени принципи в управлението, координацията, контрола и надзора над сектора за сигурност различни престъпни групировки започват неговата “приватизация”, използвайки корупционни механизми. Сред тях са следните методи:

- Подбор на млади специалисти и ориентирането им към работа в подходящи сектори в службите за сигурност, както и ангажиране на офицери и цивилни служители от специалните служби срещу месечно възнаграждение за получаване на изпреварваща информация.

⁵⁵ Вж. Труд, 4 авг. 2003.

- Установяване на оперативни контакти на служители от службите за сигурност с шефове на престъпни групировки, като при това последните се оформят като източници на информация (агенти или нещатни оперативни работници), което на практика им осигурява чадър за безпрепятствено продължаване на престъпната им дейност (това е особено характерно за практиката в НСС и НСБОП).
- Злоупотреба с ресурсите на службите за сигурност с оглед на установяване на източниците и каналите за изтичане на информация за контрабандни операции, което на практика е насочено към парализиране на сектора за сигурност.
- Изпълняване на политически поръчки за попълване на партийни каси – особено преди избори в замяна на “имунитет” срещу разследване.
- Използване механизма на предоставяне на информация от ръководството на определени фирми на “службите” срещу тяхната помощ за монополизирането на съответния бизнес от тези фирми.
- Назначаване на ключови позиции в сектора за сигурност на лица без оперативен опит, които изпълняват съответни политически, икономически и други поръчки. Наличната статистика показва, че след извършените по такъв начин промени във високите етажи на службите за сигурност се правят кадрови и структурни промени на ръководно и експертно равнище във възловите им звена. Не са редки случаите, когато доказани специалисти (експерти) са отстранявани от заеманите длъжности, тъй като със своето присъствие, професионални знания и опит са неудобни за симбиозата между сектора за сигурност, политическата корупция и организираната престъпност⁵⁶.
- Негласното приватизиране на служебна информация се превръща в доходен бизнес за отделни представители на сектора за сигурност. Същевременно дозираното и целенасочено “изтичане на информация” в средствата за масово осведомяване е част от политически мотивираната “война на компромати”, при която корупционните мотиви се съчетават с партийно-корпоративни. Злоупотребата с подобна информация често остава скрита за обществото и се реализира под формата на рекет срещу публични лица от страна на служители, разполагащи с компромати.

2.7. ЛИПСА НА АДЕКВАТЕН ГРАЖДАНСКИ КОНТРОЛ НАД ДЕЙНОСТТА НА СЕКТОРА

По закон извънведомственият контрол над сектора се осъществява от парламента и от Държавната комисия по сигурността на информацията (ДКСИ). В рамките на парламентарния контрол Народното събрание разполага със

⁵⁶ В това отношение се използват различни управленски и други способности и похвати за отстраняване на неудобните служители – издигане в длъжност, но обикновено в друго направление на дейност, оказване на въздействие върху служителя с цел принуждаването му да напусне по собствено желание, оклеветяване, компрометиране и дискредитиране с цел освобождаването му от длъжност.

специализирани органи – Комисията по външна политика, отбрана и сигурност и Комисията по вътрешна сигурност и обществен ред. Не е известен обаче обнародван нормативен акт, който да съдържа правилата и да описва механизмите за специализиран парламентарен контрол над законосъобразната дейност на сектора за сигурност. Неотделима част от тези механизми е контролът над финансовото осигуряване на службите, както и над назначенията на ръководни кадри в сектора.

Държавната комисия по сигурността и информацията е съществена част от механизма на изпълнителната власт за контрол над законосъобразната дейност на службите. Нейният председател предоставя годишен доклад пред Министерския съвет, който се приема с решение на Народното събрание. Същевременно докладът се предоставя на председателя на Народното събрание, президента и министър-председателя. Този орган обаче все още е изправен пред кадрови и законови предизвикателства, които ограничават неговата ефективност. С определение на Върховния административен съд фактически е спряно закриването на предшественика на ДКСИ – Комисията по досиетата⁵⁷. Освен това бившият неин заместник-ръководител Евгени Димитров настоява съдът да спре изпълнението на атакуваните разпоредби, понеже самата Комисия по досиетата още не е сдала архива си на Ликвидационната комисия, която пък на свой ред трябва да прехвърли материалите на ДКСИ⁵⁸.

От друга страна, липсата на граждански контрол допринася още повече за почти пълната анонимност в дейността на сектора за сигурност, за отсъствието на нормалните за развитите демокрации равнища на прозрачност и отчетност. Това пък води до монополизиране от средствата за масово осведомяване на публичната информация за сектора.

Тази недостатъчна за демократично общество прозрачност в дейността на сектора за сигурност не може да се вмени във вина на службите. През годините на прехода политици и законодатели измислят различни претексти, за да се отклони вниманието от необходимостта от създаване на контролен механизъм над този сектор. Причината за това, наред с липсата на визия какво да включва подобен механизъм, се корени в опасението, че политическата сила на власт ще осъществи монопол върху дейността на службите, т.е. в крайна сметка причината е липсата на политически консенсус по въпроса за контрола над службите за сигурност.

След началото на процеса на подготовката на България за присъединяване към НАТО недостатъците в областта на контрола над сектора за сигурност и в частност незавършеният характер на кадровото обновяване на равнище ръководство и координация на сектора са разкритикувани в рамките на партньорския контрол от страна на други страни, членки на пакта. Конкретен повод за това е казусът около обявеното от премиера Симеон Сакскобургготски намерение да назначи бившия офицер от Държавна сигурност Бригадир Аспарухов за свой помощник с координиращи функции по отношение на “секретните служби”. Разразилият се публичен скандал доведе до осуетяване на

⁵⁷ Съобщение на Върховния административен съд от 17 януари 2003 г.

⁵⁸ Пакетирането на класифицираната информация, Сега, 21 ян. 2003.

това намерение, като същевременно тласна властите към по-тясно обвързване на реформата с изискванията на НАТО и Европейския съюз, в частност по отношение на условията за достъп до класифицирана информация⁵⁹.

⁵⁹ Бриго трябва да мине през иглени уши за информация на НАТО, Сега, 10 окт. 2003.